

ارائه الگوی بومی

تربیت دینی کودکان پیش دبستانی

از طریق مصاحبه با صاحب نظران

اشاره

موضوع پژوهش حاضر، تربیت دینی کودکان پیش دبستانی و هدف، دستیابی به الگوی مطلوب تربیت دینی کودکان از طریق مصاحبه با صاحب نظران، به روش کیفی، پدیدایشی، مبتنی بر تئوری داده مینا و تحلیل محتوای عرفی و با رویکرد تفسیری - تجریدی است. داده‌ها از طریق مصاحبه نیمه‌سازمان یافته با متخصصان به دست آمده است. پس از ارزیابی مصاحبه‌ها و استخراج مقوله‌ها، با انجام مقایسه مستمر بین داده‌ها، مقولات مشابه یکی شده و ذیل یک عنوان کلی‌تر، در جداول، ارائه گردیده است. براساس این الگو، هدف دین محوری، اصل دین یابی، روش زمینه‌سازی و محتوای ادبیات دینی به عنوان مقوله‌های اصلی تربیت دینی کودکان در نظر گرفته شده‌اند.^۱

کلیدواژه‌ها: تربیت دینی، کودکان پیش دبستانی، تعلیم و تربیت اسلامی

مقدمه

دوران کودکی نزدیک‌ترین دوره به فطرت پاک الهی است و همین ویژگی اهمیت تربیت در این دوران را پررنگ و قابل توجه می‌کند. کودک در دوران اولیه زندگی خود هر چند به رشد شناختی دست نیافته است و توانایی تجزیه و تحلیل دقیق مسائل را ندارد، قدرت تخیل و تقلید و نیز حافظه‌ای قوی دارد که هر آنچه را می‌بیند و می‌شنود، با دقت ثبت و ضبط و در ذهن خود ذخیره می‌کند و با تخیل خود، آن را می‌پرورد.

از دلایل اهمیت این دوره این است که در سنین کودکی، هنوز ذهن کودک با آموزش‌های بی‌فایده و مسائل معیشتی و دنیوی همچون خانواده و فرزندان و جمع مال مشغول نشده است. کودک فارغ از همه این افکار، می‌تواند به راحتی آموزش‌ها و تربیت لازم را بپذیرد (حسینی‌زاده، ۱۳۸۴).

کودکان با توجه به ویژگی‌های فطری و شرایط محیطی خواهندخواه با آموزه‌های دینی مواجه می‌شوند که برخی از آن‌ها آگاهانه و برخی ناآگاهانه است. به رغم اهمیت دوره کودکی و شیوه پرداختن به تربیت دینی، پژوهش‌های انجام شده در این حوزه بیشتر اسنادی و روایی و مبهم‌اند و به صورت دقیق، الگویی را برای تربیت دینی در دوره کودکی معرفی نمی‌کنند. همان گونه که باهنر نیز می‌گوید: «دلیل عمده عدم موفقیت در راه تربیت دینی کودکان، نقص در برنامه‌هاست» [۲]. با توجه به این کمبود، در این پژوهش سعی شده از طریق مقایسه برنامه موجود در کتاب «برنامه و فعالیت‌های پیش دبستانی» با نظرات مصاحبه‌شوندگان حوزه‌های مختلف، با در نظر داشتن آسیب‌های موجود، الگویی شامل اهداف، اصول، روش‌ها و محتوای تربیت دینی ارائه شود.

برای رسیدن به پاسخ مطلوب، مصاحبه‌های نیمه‌سازمان یافته ترتیب داده شد که در آن‌ها سؤالاتی کلی در نظر گرفته شده بود. این سؤالاتی که عبارت بودند از:

۱. هدف از تربیت دینی کودکان چه باید باشد؟
۲. برای رسیدن به این هدف، چه اصول و روش‌هایی را باید به کار برد؟
۳. برای محتوایی که به کودکان ارائه می‌شود، چه ویژگی‌ها و موضوعاتی را باید در نظر گرفت؟
۴. آسیب‌های پیش روی تربیت دینی کودکان در این دوره سنی چه چیزهایی است؟

نظریه و پیشینه تحقیق

گرچه بررسی به موضوع تربیت کودک و همچنین تربیت دینی در نظرات اندیشمندان مسلمان سابقه‌ای طولانی دارد و تحقیقات و مقالاتی درباره تربیت دینی کودکان نیز موجود است اما اغلب آن‌ها توصیفی هستند و راهکار و الگوی خاصی ارائه نکرده‌اند. بررسی پژوهش‌های موجود، نشان می‌دهد که پژوهشی با موضوع دقیقاً مشابه و با روش خاص این پژوهش - که مبتنی بر تئوری داده مینا و پدیدایشی است - انجام نشده است. با وجود این، در ارتباط با مؤلفه‌های مختلف تربیت دینی کودکان کارهایی صورت گرفته است. گذشته از آثار گذشتگان چون ابن‌سینا در تدبیر منزل، خواجه نصیر در اخلاق ناصری، در آثار بزرگانی چون شهید مطهری و جوادی آملی نیز به مفاهیم مرتبط با تعلیم و تربیت پرداخته شده است. در میان آثار فارسی همچنین می‌توان به اختصار به نوشته‌های عطاران، یوسفیان، کریمی، شمشیری، باقری، و دادستان اشاره کرد. در میان آثار خارج از ایران نیز افرادی چون گلدمن، هارمز، پالتزین، الکلیند

جمع‌بندی آن‌ها صورت گرفت و یافته‌ها در هشت موضوع و هشت جدول گردآوری شد اما در این مقاله برای رعایت اختصار، ۶ جدول به‌صورت خلاصه آورده می‌شود.

الف. اهداف تربیت دینی کودکان پیش‌دبستانی از نظر مصاحبه‌شوندگان
در جدول ۱، جمع‌بندی اهداف تربیت دینی کودکان پیش‌دبستانی آورده شده است، که از بین این اهداف، فراوانی کمی شناخت مذهبی، پرورش عاطفی بیشتر است و با ملاحظه کیفی دین‌محوری، زمینه‌سازی و فطرت پررنگ‌تر مطرح شده‌اند. (جدول ۱)

ب. اصول تربیت دینی کودکان پیش‌دبستانی از نظر مصاحبه‌شوندگان
اصول مطرح شده توسط متخصصان، که در جدول ۲ آمده است، متنوع و متعدد بودند. از میان آن‌ها اصل تناسب با ویژگی‌های کودک، اصل مهمی بود که محققان را بر آن داشت تا پرسش و تحقیق از ویژگی‌های شناختی و تحول دین‌داری در کودکان را جزء پرسش‌ها قرار دهند. از میان اصول، اصل دین‌محوری و زمینه‌سازی، از پایه‌های تربیت در این دوران محسوب می‌شدند. هر اقدامی در این دوره باید با تفکر زمینه‌سازی برای دوره‌های بعدی باشد. همچنین، دین نباید به‌عنوان یک امر حاشیه‌ای و تحمیلی در زندگی کودک باشد بلکه باید در متن زندگی او جاری باشد. همچنین اصول آزادی، تفکر، محبت، توجه به فطرت، تخیل و تذکر به عنوان اصول مهمی که معمولاً از آن‌ها غفلت می‌شود اما اهمیت زیادی دارند، مطرح شدند. از آنجا که این تحقیق کیفی است، اهمیت مؤلفه‌ها با توجه به فراوانی مشخص نمی‌شود بلکه مهم، تحلیل کیفی است. (جدول ۲)

ج. روش‌های تربیت دینی کودکان پیش‌دبستانی از نظر مصاحبه‌شوندگان
در میان روش‌های تربیت دینی کودکان که در جدول ۳ آمده است، روش زمینه‌سازی

جدول ۱. اهداف تربیت دینی کودکان از نظر مصاحبه‌شوندگان

ردیف	مؤلفه‌ها	روان‌شناسی	دینی	ادبیت	مربیان	فراوانی کل
۱	زمینه‌سازی	۱	۲		۱	۴
۲	عمل مذهبی		۱			۱
۳	شناخت مذهبی	۴	۴		۲	۱۰
۴	عاطفه و حس دینی (تربیت دینی)	۵	۴		۴	۱۳
۵	تثبیت اخلاق حسنه و اثرات آموزش‌های دینی و تصحیح رفتار	۲			۱	۳
۶	برقراری ارتباط خوب با خداوند، هم‌نوعان، جهان هستی و خود		۲			۲
۷	بیدار شدن فطرت و نزدیک شدن به سروش طبیعت و زیبایی‌های آن	۲			۲	۴
۸	ایجاد تعادل روانی، حسی، عاطفی و رفتاری در کودک	۱			۲	۳
۹	دین‌محوری	۵	۴			۹
۱۰	برقراری ارتباط نزدیک با قرآن (انس با مظاهر دینی)	۶	۴			۱۰

و طرفداران، کواالتی، در زمینه تربیت دینی و تحول دین‌داری کارهای ارزنده‌ای انجام داده‌اند.

روش

این پژوهش از نوع کیفی با خصوصیت پدیدایشی است؛ به این معنا که در حین جمع‌آوری اطلاعات، هم‌زمان تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز انجام گرفته است. روش اصلی جمع‌آوری داده، مصاحبه نیمه‌سازمان‌یافته بوده و در کنار آن از سندکاوی نیز استفاده شده است. رویکرد مورد نظر در این اثر، رویکرد تفسیری - تجریدی است که به بالاترین سطح تأویل و انتزاع نیاز دارد [Maykut and p. Morehouse, ۱۹۹۴]. نمونه‌ها در این پژوهش به‌صورت هدفمند انتخاب شدند. حجم نمونه ۱۸ نفر متخصص در حوزه‌های علوم تربیتی، روان‌شناسی، علوم اسلامی و ادبیات کودک و مربی پیش‌دبستانی بوده است. در این پژوهش، تحلیل محتوا به روش مقایسه مستمر داده‌ها انجام شده است. همان‌گونه که گلازر و استراس (۱۹۹۶) درباره تحقیقات کیفی پدیدایشی و روش مقایسه مستمر داده‌ها می‌گویند، در این روش اطلاعات به‌صورت مستمر در حال پدیدایش‌اند و جمع‌آوری اطلاعات نیز، خود وابسته به فرضیه‌های در حال شکل‌گیری و به‌صورت مستمر است [۱۳].

داده‌های حاصل از پژوهش

پس از انجام مصاحبه‌ها، مقایسه مستمر داده‌ها و یکی کردن مقوله‌ها و در نتیجه دسته‌بندی و

جدول ۲. اصول تربیت دینی کودکان از نظر مصاحبه‌شوندگان

ردیف	مؤلفه‌ها	رتبه	روانشناسی	دینی	ادبیات	فراوانی کل
۱	تناسب با ویژگی‌ها و توانایی‌های خاص کودکان	۲	۴	۲		۸
۲	تکرار و تلقین			۳		۳
۳	رابطه زنجیره‌ای شناخت، عمل و احساس			۱		۱
۴	محبت و انس	۴	۳	۲		۹
۵	تکریم و احترام به او			۱		۱
۶	آزادی و پرهیز از اجبار	۲	۲	۱	۱	۶
۷	فطرت			۱	۲	۸
۸	پیروی از طبیعت کودک			۱		۱
۹	اثرگذاری محیط بر کودک و کودک بر محیط	۴	۲	۳		۹
۱۰	عدم تعارض و تضاد در محیط	۴		۳		۷
۱۱	اعتدال و پرهیز از افراط و تفریط			۱		۱
۱۲	اکتفا به حداقل آموزش			۲		۲
۱۳	تفاوت‌های همسالان با یکدیگر (تفاوت‌های فردی)		۱	۱		۲
۱۴	تخیل و نیاز ذهن کودک به فانتزی			۱	۲	۳
۱۵	لذت بردن و علاقه (احساس موفقیت)			۲		۴
۱۶	اصل تذکر، یادآوری عهد الهی			۱		۲
۱۷	توجه همزمان به رشدشناختی، زیبایی‌شناسی و هیجانی			۱		۱
۱۸	نظم		۱			۱
۱۹	تأمل و تفکر پیش از تلقین			۱		۱
۲۰	ساختن گرایی (تجربه دینی فردی)		۵			۵
۲۱	دین‌محوری و زندگی دینی (گسترده‌ی دین در کل زندگی)		۳			۳
۲۲	توجه به کیفیت در یادگیری نه کمیت در یادگیری مفاهیم		۱			۱
۲۳	زمینه‌سازی	۱	۴	۲		۷
۲۴	اصل تدرج					۱
۲۵	صداقت					۱

با ویژگی غیرمستقیم بودن، محوری‌ترین روش در تربیت دینی محسوب می‌شود و پس از آن، روش‌هایی چون مشاهده و ارائه الگوی مناسب، پرورش حواس، تخیل و تفکر، تقویت کنش‌های آزاد و روش‌های اکتشافی از مهم‌ترین و مورد تأکیدترین روش‌ها از نظر مصاحبه‌شوندگان بوده‌اند. روش ذکر و یادآوری از اشارات متفاوت یکی از متخصصان بود که تأکید آن بر فطرت پاک کودک و ضرورت پرهیز از آموزش‌های بیرونی و تکیه بر بیدارسازی تمایلات فطری مثبت اوست. در این دوره، بر استفاده مطلوب از حواس پنج‌گانه تأکید می‌شود. همچنین، استفاده از آموزش به روش تلفیقی و در هم تنیدن موضوعات پیشنهاد می‌گردد. (جدول ۳)

د. محتوای تربیت دینی کودکان پیش‌دبستانی

پس از جمع‌بندی مؤلفه‌های مربوط به محتوای تربیت دینی کودکان این نتیجه حاصل شد که مؤلفه‌های به دست آمده را باید با دو عنوان «ویژگی‌های محتوا» - که در جدول ۵ - و «موضوعات محتوا» - که در جدول ۶ آمده است - مطرح کرد. از مهم‌ترین نکات در ویژگی‌های محتوا، کودکانه، هنری، تخیلی و متناسب بودن با رشد شناختی کودک است. مفاهیم همچنین باید به صورت در هم تنیده و پیمانه‌ای عرضه شوند. در ارتباط با موضوع محتوا متخصصان موارد بسیار متعددی را مطرح کردند که پس از بررسی و تحلیل، همه این مفاهیم ذیل چهار عنوان کلی تقسیم‌بندی شد که در جدول آمده و به جهت رعایت اختصار از ذکر موارد مصداقی صرف‌نظر شده است. (جدول ۴ و ۵)

بحث و نتیجه‌گیری

مقایسه نتایج به دست آمده از پژوهش با کتاب «راهنمای برنامه و فعالیت‌های آموزشی و پرورشی دوره پیش‌دبستانی» نشان می‌دهد که تفاوت‌چندانی بین کتاب و نظرات متخصصان در بسیاری از مؤلفه‌ها دیده نمی‌شود اما در عین حال، تحلیل محققان این است که برنامه فعالیت پیش‌دبستانی با رویکرد تربیت دینی را بایستی با در نظر گرفتن آسیب‌های موجود و مشکلات یاد شده از سوی متخصصان مورد بازبینی و تجدید نظر قرار داد. این بررسی به ما نشان می‌دهد که

جدول ۳. روش‌های تربیت دینی کودکان از نظر مصاحبه‌شوندگان

ردیف	مؤلفه‌ها	روان‌شناسی	دینی	ادبیات	فرهنگ	فرهنگی کل	ردیف	مؤلفه‌ها	روان‌شناسی	دینی	ادبیات	فرهنگ	فرهنگی کل
۱	الگودهی و تقلید	۶	۳			۲	۱۱	استفاده از روش تلفیقی و پرهیز از جداسازی دین از سایر علوم	۲۲				۳
۲	اولویت تشویق بر تنبیه و ضرورت همسویی پاداش با تحول کودک	۳	۱			۲	۶	اجرای مراسم و آداب مربوط به مناسبت‌های مذهبی	۲۳				۲
۳	تعامل و گفت‌وگو با کودک در سطح سؤالات او	۴	۳			۱	۸	مشاهده	۲۴				۱
۴	سازماندهی فضای آموزشی و استفاده از نمادها و تصاویر دینی	۲	۱			۲	۳	شنیدن غیرارادی؛ مثلاً از طریق پخش آیات قرآن در زمان استراحت، بازی یا نقاشی که تأثیرات مثبتی بر روح آن‌ها دارد.	۲۵				۱
۵	آموزش به روش القا و تلقین	۱	۲				۳	روش محبت‌ورزی به کودک	۲۶				۳
۶	تجربه فردی	۵					۵	استفاده از آهنگ و ریتم در اشعار و لحن زیبا	۲۷				۱
۷	استفاده از شیوه‌های باز و آزاد	۲	۱			۱	۴	نقاشی	۲۸				۲
۸	روش عادت	۲				۱	۳	پخش فیلم و سی دی کارتون و انیمیشن‌های مذهبی	۲۹				۲
۹	آموزش خانواده در جهت همخوان کردن خانه و مدرسه	۳				۲	۷	ملموس کردن حس مذهبی نسبت به خدا با تمرکز روی اولیای خدا	۳۰				۲
۱۰	زمینه‌سازی و بسترسازی برای تربیت دینی	۴	۱			۱	۹	استفاده از کلمات قرآنی برای زبان‌آموزی	۳۱				۱
۱۱	استفاده از روش‌های عملی و کاربردی کردن مفاهیم	۴				۳	۷	ارائه شناخت، حس و عمل مذهبی با استفاده از نیازهای ملموس	۳۲				۱
۱۲	راهبرد ذکر، مؤثرترین راهبرد در تربیت دینی	۱					۱	خواندن دعا و مناسک مربوط به افراد غیرمکلف	۳۳				۱
۱۳	استفاده از روش‌های اکتشافی، طبیعی و فطری در تربیت دینی	۳					۳	شکل دادن به شخصیت کودک با تقویت حس مذهبی مثبت	۳۴				۱
۱۴	استفاده از مصداق‌های عملی و عینی در نمایش تأثیر خوب و بد	۲	۱				۳	ملموس و عینی کردن رفتارهای دینی، کار کردن مستمر روی آن‌ها	۳۵				۱
۱۵	استفاده از روش‌های غیرمستقیم: شعر، قصه، نمایش، بازی، نقاشی	۵	۴			۴	۱۳	انجام عبادات به‌عنوان حرکت دلخواه دوست‌داشتنی	۳۶				۱
۱۶	تبدیل آموزه‌های اصلی دینی به واحد کار برای پیش‌دبستانی	۱					۱	پرورش حساس کودک و نپرداختن زیاد به اطلاعات آموزشی	۳۷				۲
۱۷	انجام اعمال مذهبی در مدرسه و خانه	۳					۳	عمل بر اساس رغبت‌ها و نیازهای کودکان	۳۸				۲
۱۸	واکنش مناسب و به موقع به عکس‌العمل‌های دینی کودک	۱				۱	۲	پایدار کردن پیام به وسیله هنر	۳۹				۱
۱۹	نشان دادن راه‌های تقویت محبت نسبت به خدا و پایبندی به اخلاقیات	۴					۴	پرداختن به دل و ساختن دل به‌عنوان خانه خدا	۴۰				۱
۲۰	تشویق کودک به تفکر درباره طبیعت و هستی و خداوند	۲				۲	۲	دادن احساس لذت با یادآوری هستی و شادی او و نعمت‌های خدا	۴۱				۲
۲۱	آموزش فلسفه به کودکان در جهت ارتقای رشد کودک	۱					۱	سپردن تفسیر نگرش زنده و در حال ذکر بودن هستی به هنرمند	۴۲				۱

دینی در نظر گرفته شده است که برای دستیابی به آن در تربیت دوره کودک، اهداف میانی و جزئی‌تری پیش روی مترتی قرار می‌گیرد. شکوفایی و بیداری فطرت الهی کودکان، در حکم هدفی میانی مطرح شده است که برای رسیدن به آن باید اهداف جزئی‌تری در نظر گرفته شود. آنچه در تمامی اهداف این دوره مشترک است این نکته است که تمامی اهداف را به منظور زمینه‌سازی برای دوره‌های سنی بالاتر پیگیری می‌کنیم؛ هر چند که پیگیری برخی از آن‌ها در همین دوران نیز نتایج قابل مشاهده دارد اما

آسیب‌ها و مشکلات موجود ناشی از مغفول ماندن و کم‌رنگ بودن اصولی است که گرچه به صورت مکتوب مورد توجه قرار گرفته‌اند، در عمل جایگاه درخشانی ندارند و تحت سیطره آموزش‌های دیگر، عملاً یا حذف شده و یا از بین رفته‌اند. با دسته‌بندی آسیب‌ها مشخص می‌شود که غفلت از اصول آزادی، فطرت، دین‌محوری، اعتدال و تخیل منشأ عمده آسیب‌ها در تربیت دوره کودک و به‌ویژه تربیت دینی است. بنابراین، با توجه به این تحلیل و نتایج حاصل از مصاحبه‌ها باید الگویی ارائه نمود که یک محور مهم و مغفول در مرکزیت آن قرار گیرد و سپس، سایر موارد حول آن و با در نظر داشتن آن محوریت، در همان مسیر عمل کنند. در این الگو بایستی اهداف، اصول و روش‌های کلی با کمیت کمتر و عمق و کیفیت بیشتر عرضه شوند تا کثرت مفاهیم، ارزشمندی برخی از مفاهیم مرکزی را از بین نبرد. بدین ترتیب، زمینه‌سازی برای رسیدن به قرب الهی به‌عنوان هدف نهایی در تربیت

جدول ۴. ویژگی‌های محتوای تربیت دینی از نظر مصاحبه‌شوندگان

ردیف	مؤلفه‌ها	روان‌شناسی دینی	ادبیات	مهربان	فراوانی کل
۱	درب‌گیرنده رشد همه‌جانبه کودک باشد.	۴			۴
۲	به‌صورت تلفیقی و درهم تنیده ارائه شود.	۴			۴
۳	پیمانه‌ای باشد، پیوند و سلسله مراتب نداشته باشد.	۱			۱
۴	برای انتقال مفاهیم بسترسازی کند و پیش‌زمینه ارائه دهد.	۲			۲
۵	مطابق با رشد شناختی، تصویری ساده از مفهوم دینی مثل خدا ارائه دهد.	۷	۴	۴	۱۵
۶	به زبان کودکانه و ساده و هنری در بیان محتوا باشد.	۳		۳	۶
۷	یاریگر کودک در درک امور فرامادی و توأم با خیال‌ورزی باشد.	۱			۱
۸	دارای وضوح باشد و منجر به سوء برداشت نشود.	۱			۱
۹	قابل تجربه در عمل باشد.	۱			۱
۱۰	قابل ارائه به شیوه غیرمستقیم باشد.	۱			۱
۱۱	تناقض‌آمیز نباشد.	۱			۱
۱۲	محتوای مهرآمیز داشته باشد.	۱			۱
۱۳	منجر به حس زیباشناسی در کودک شود.	۱			۱
۱۴	محتوای تربیت دینی باید مبتنی بر دل باشد نه مبتنی بر ذهن.	۱	۱		۲
۱۵	درب‌گیرنده نیاز کودک به فانتزی، تخیل و افسانه باشد.	۱	۲		۳
۱۶	از نمادها استفاده کند (نمادهای حیوانی و اشیا).	۱			۱
۱۷	تذکردهنده به وجود آفریننده مهربان و کثرت نعمت‌های او و نیاز ما به او باشد.		۱		۱
۱۸	در جهت تذکر برای ظهور و بیداری فطرت کودکان باشد.		۲		۲
۱۹	در جهت ایجاد ارتباط سالم بین بندگان خدا باشد.		۱		۱

از دین، گریزان کند.

اصل تفکر: به معنی پرورش تفکر کودکان و زمینه‌سازی برای شکل‌گیری شناخت در مرحله انتزاعی ذهن در دوره‌های بعدی است، و آخرین اصل، **اصل اعتدال:** پرهیز از افراط و تفریط در به‌کارگیری همه اصول ذکر شده و تمامی روش‌های پیشنهادی است. تمامی روش‌های پیشنهادی در این الگو نیز مبتنی بر اهداف و اصول ارائه شده است.

روش‌های زمینه‌ساز در مرکز قرار دارند. سایر روش‌های پیشنهادی، همان‌گونه که در شکل ۱ ذکر شده‌اند، عبارت‌اند از روش الگودهی، روش ذکر و یادآوری، روش اکتشافی، روش محبت‌ورزی، روش پرورش تخیل، روش تقویت کنش‌های آزاد، روش پرورش حواس پنج‌گانه و روش تلفیقی. محتوای پیشنهادی این پژوهش نیز باید دربردارنده همه اصول و در جهت دستیابی به اهداف مطرح شده باشد.

نگاه زمینه‌ساز به این دوره باعث می‌شود که از فشار، عجله، انتظار بیجا و ناامیدی از تربیت دینی پیشگیری شود.

متناسب با این نگاه، در این دوره سنی به دنبال زمینه‌سازی برای افزایش تمایل به زندگی دین‌محور در دوران بزرگسالی هستیم و اهداف جزئی منتخب در این رده را در ابعاد مختلف وجودی کودک پی می‌گیریم؛ چرا که زندگی دینی را محدود به انجام دادن شریعت نمی‌دانیم و به دنبال زمینه‌سازی برای تربیت شناختی، تربیت حس و عاطفه دینی، تربیت اخلاقی، تربیت رفتاری و تربیت هنری یا تقویت حس زیباشناختی کودک هستیم.

متناسب با اهداف مطرح شده، اصل محوری در تربیت دینی کودکان در این الگو، اصل دین‌یابی و کشف دین درونی است؛ یعنی جوشش از درون و ایجاد زمینه برای کشف فطرت پاک و تمایلات دینی درون کودکان و سایر اصول حول این محور که عبارت‌اند از **اصل آزادی:** رهایی کودک، پرهیز از اجبار و در نظر گرفتن تمایلات درون او؛ **اصل تخیل:** پرورش خیال کودک و همراهی با او در دنیای فانتزی مورد علاقه‌اش؛ **اصل اثرپذیری و اثرگذاری:** در نظر داشتن مشاهده‌گری کودک و دریافت‌های او از محیط و پاک نگه داشتن محیط کودک از آسیب‌ها تا حد ممکن و تقویت او برای اثرگذاری بر محیط خود؛ **اصل تجربه دینی فردی:** یعنی کمک به کودک و ایجاد زمینه برای او در مسیر تجربه کردن و درگیر شدن با موضوعات مختلف دینی که در حیطه شناخت، اخلاق، رفتار و حس و عاطفه تعریف می‌شود. این اصل در تقابل با ارائه اطلاعات و محصور کردن کودک در اطلاعات بیرونی است که قدرت تجربه و درک مستقیم را از وی می‌گیرد؛ **اصل عشق‌ورزی:** به این معنا که طی کردن مسیر تربیتی در جهت افزایش تمایلات دینی کودک و حرکت او در مسیر الهی، توأم با عشق و محبت باشد.

از آنجا که هر آنچه از کودکی در ذهن افراد جای بگیرد ماندگاری طولانی‌تری دارد، بدون شک در نظر داشتن اصل محبت در این دوران، به‌ویژه هنگام ارائه آموزش‌های دینی و اخلاقی، به شکل‌گیری حسی مثبت در کودک و ماندگاری آن تا بزرگسالی بسیار کمک می‌کند؛ همان‌طور که نبود محبت و فشار و اجبار می‌تواند کودک را

جدول ۵. جمع‌بندی موضوعات محتوای تربیت دینی از نظر مصاحبه‌شوندگان حوزه‌های مختلف

ردیف	مؤلفه‌ها	روان‌شناسی	دینی	ادبیاتی	مربی	فراوانی کل
۱	آشنایی با مفهوم خدا	۵	۲	۱	۴	۱۲
۲	آشنایی با قرآن	۶	۲	۱	۴	۱۳
۳	مناسک و عبادات	۲	۳	۱	۴	۱۰
۴	آموزش آداب بر اساس روایات اهل بیت	۷	۴	۱	۳	۱۵
۵	آموزش ارزش‌ها و مسائل اخلاقی	۴	۴	۱	۴	۱۳
۶	آشنایی با سیره پیامبران و اهل بیت(ع)	۵	۴	۱	۴	۱۴

این نوشتار فرصت ارائه مفصل‌تر آن نیست، به ارائه نتایج تحقیق در شکل شماره ۱ که الگوی تربیت دینی کودکان پیش‌دبستانی حاصل از این کار پژوهشی است، اکتفا می‌شود. (شکل ۱)

پی‌نوشت

۱. این مقاله حاصل فعالیت پژوهشی مؤلفان است و علاقه‌مندان برای مطالعه بیشتر می‌توانند به کتاب تربیت دینی کودکان، نشر آوای نور، مراجعه کنند.

منابع

- حسینی‌زاده، سیدعلی. (۱۳۸۴). تربیت فرزند، سیره تربیتی پیامبر(ص) و اهل‌بیت(ع)، ج ۱، قم: نشر پژوهشکده حوزه و دانشگاه.
- باهر، ناصر. (۱۳۸۸). تعلیم و تربیت و دنیای ناشناخته دینی کودکان. مجموعه مقالات همایش تربیت دینی، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره)، صفحات ۷۷۹ - ۷۵۱.
- ابن‌سینا، حسین‌ابن عبدالله. (۱۳۱۹). تدبیر منزل، ترجمه و نگارش محمد نجمی زنجانی. تهران: انتشارات ابن‌سینا.
- خواجه نصیرالدین طوسی، محمدبن محمد. (۱۳۶۰). اخلاق ناصری، تصحیح مجتبی مینوسی و علی‌رضا حیدری، تهران: خوارزمی.
- مطهری، مرتضی. (۱۳۷۴). فطرت، تهران: صدرا.
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۸۷). فطرت در قرآن، قم: مرکز نشر اسرا.
- عطاران، محمد. (۱۳۶۸). آراء مریدان بزرگ مسلمان درباره تربیت کودک. تهران: نشر سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی.
- یوسفیان، نعمت‌الله. (۱۳۸۶). تربیت دینی فرزندان، پژوهشکده تحقیقات اسلامی، قم: نشر زمزم هدایت.
- کریمی، عبدالعظیم. (۱۳۷۴). رویکردی نمادین به تربیت دینی با تأکید بر روش‌های اکتشافی، تهران: قدیانی.
- شمشیری، بابک. (۱۳۸۵). تعلیم و تربیت از منظر عشق و عرفان. تهران: طهور.
- باقسری، خسرو. (۱۳۸۵). نگاهی دوباره به تعلیم و تربیت اسلامی. تهران: انتشارات مدرسه.
- دادستان، پریخ. (۱۳۸۱). دین و تحول شناخت، مجله علوم روان‌شناختی، دوره اول، ش ۲.
- خیر، محمد و البرزی، شهلا. (۱۳۸۶). چگونگی سرآمد شدن: بررسی موانع و فرصت‌های زندگی زنان سرآمد دانشگاهی با رویکرد نظریه پدیدار شده از تجربه، شیراز: انتشارات نوید، شیراز.
- گروه پیش‌دبستانی دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی. (۱۳۸۸). راهنمای برنامه و فعالیت‌های آموزشی و پرورشی دوره پیش‌دبستانی، تهران: مدرسه.

- Goldman, R. G. *Religious Thinking from childhood to Adolescence*, Rutledge and Keg an Paul, London, 1964.
- Harms, E, *The development of religious experience in children*, American Journal of Sociology, 50, (11) *Ehe origins of Religion in the child*, Review of Religions Research, 1944, (P.35-42)
- Raymond, F. Paloutzian (1996). *Invitation to the Psychology of Religion*.
- Long, Daine & Elkind, David & Spilka, Bernard, "The childs conception of Prayer". *Journal For The Scientific Of Religion*, 1963.
- Cavallatti, Sofia, *The religious Potential of the child*, Liturgy training publication, Chicago, 1992.
- Maykut, P. And Morehouse, R. *Beginning Qualitative Research Philosophic and practical Guide*, London-Washinton, D.C: falmer Press, (1994).

در همین راستا بهترین محتوا برای این دوره از نظر محققان ادبیات دینی کودکان است که ویژگی‌های خیال‌پروری، بیان هنرمندانه، واداشتن به تفکر، عشق‌ورزی، زیبایی‌شناسی و جاذبه و دافعه را داشته باشد. در حیطه اخلاقیات، عبادات، آداب و دانش و اعتقادات باشد که البته در این رده سنی اولویت با اخلاقیات و آموزش آداب است و در زمینه دانش و عبادات از جمله آموزش قرآن و آداب نماز بیشترین تلاش باید در جهت ایجاد انس و علاقه با توأم نمودن با لذت و عشق‌ورزی باشد. این محتوا باید دربرگیرنده همهٔ وجوه ارتباط کودک، یعنی رابطه با خود، خداوند، جهان هستی و انسان‌های دیگر باشد. از آنجا که بحث روش‌ها و محتوا بسیار گسترده است و در

شکل ۱. الگوی تربیت دینی کودکان پیش‌دبستانی

